

---

családom németországban

VLAOVICS JÓZSEF

BEVEZETŐ HELYETT

E sorok írója sem tudós, sem szociológus: egyszerűen csak közel áll hozzá az az ember, aki a napipolitikai szóhasználatban — némi gazdasági kicsengéssel — a külföldön ideiglenesen munkát vállalók kategóriájába soroltatott. A nem ritkaságszámba menő, külföldön dolgozó honfitársunk a tartomány felnőtt munkabíró lakosságának mintegy öt százalékát képezi. Szám szerint húszezer főnyi munkabrigád ez, amely csak ritka látogatások alkalmával, az idegenből küldött levelek által érintkezik családjával.

A mintegy, csaknem, kb. pontatlansága a továbbiakban is legfőképpen a számadatokra vonatkozik majd, hiszen Vajdaságban, éppúgy, mint az ország más részében, mind ez ideig senki sem tudja pontosan megmondani, hány honfitársunk dolgozik külföldön. A munkaközvetítő hivatalok csak azokat az „elvándoroltakat” tartják számon, akik kenyérkeresésre a nevezett intézmény szervezésében mennek határainkon túlra. A kenyérút önálló vándorairól gyakran a legszűkebb környezet sem tud semmi bizonyosat. Ezek száma feltehetőleg húsz-harminc százalékát képezi a külföldön munkát vállaló polgároknak.

A közfigyelmet önmagára irányító statisztika a vizsgálódásnak egyébként is csak csekély részben lehet alapja. Hideg tárgyilagossággal, józanul célra vezető átpillantással segítség lehet csupán. A megtéveszthetetlen szembesítő — ezúttal is csak az ember lehet. Tehát nemcsak mint társadalmi, hanem mint családi — egyedi kategória is.

Nemcsak hinni, hanem megérezni, úgyszólván megélni fontos: a tartományi húszezres probléma ennek ötszöröse, tízszerese, s talán még ez esetben sem lépünk túl a „németországiak” népes családi körén. Így zárul ez a kör egy magasabb fokon ismét csak általános társadalmi térséggé, ahol akarva-akaratlan a bácskai kenyérvándornak a bosnyák sorstárs életét is meg kell élnie. Az itthon maradottnak a külföldön

munkát vállalóét, a pirosi kisdiáknak a hajdújárás apáét, aki legutóbb Újévkor járt idehaza, hogy valami vigasztalót mondjon a családnak.

Ki tagadhatja, hogy az önmagával oszthatatlan ember ily módon — már a legsúlyosabb tét, egyedi és társadalmi, egy és ugyanazon mércékkel mérve. Ez az oszthatóság egyéneken „innen” mély családi gyökérezetű, egyéneken túl pedig általános társadalmi. Az itthon maradt házastárs, családtag öröme, boldogulása vagy tragédiája csak látszólag befelé sugárzó, befelé romboló magánügy. A kivándorolt férj, feleség, apa vagy anya távollétében öngyilkos lett hozzátartozónak nemcsak az újságban kihirdetett halálhír arányában kell közügynek lennie.

Az ideiglenes kenyérforrás megtalálásának öröme sem abból áll csupán, hogy lányomat, fiamat — talán éppen németországi munkavállalásomnak köszönhetően — adhatom a családom számára más körülmények között elérhetetlen iskolába.

A külföldi munkavállalás tehát — minél inkább intézményesül, annál inkább válik a szocializmus és szociálpolitika egyik aspektusává: Én, X. Y. honfitárs, a szocialista Jugoszlávia polgára, a külföldi tőkés rendelkezésére bocsátva munkaerőm tetemes hányadát, prostituálom-e országom két dolgos kezét, vagy megbecsülést, sőt dicsőséget szerzek neki?

És ha míg az én két megbecsült kezem az én ilyen vagy olyan tudásomat a nyugati tőkés munkagépen mintázza, férjem, feleségem itthon hátrahúzza, a gyerekek az utcára kerül — a bűn, a mulasztás, a családi bomlás felelőssége kinek dukál? A bűnbak egyedül én vagyok-e, a jugoszláv ott kint Münchenben, Stuttgartban, Párizsban, vagy egy kicsit mindazok is, akik az itthoni termőföldeken, a gépek mellett és mindenütt máshol az általam felszabadult sorba álltak be?

Vajon a revalvált valuta meghozza-e boldogságom, révbe juttat-e, és a társadalom mennyit nyer kemény devizámmal?

Ha igen, ha legalább a családi kockázaton túl minden O. K., ha tehát egy gazdasági-foglalkoztatási biztonsági szelepnek az általam való ideiglenes működtetése eredménnyel járt — akkor is, mi lesz velem, ha majd visszajövök, és most már feltaksált márkámat, frankomat felélem, vajon mi lesz velem?

Mi lesz velem a továbbiakban?

Politikusok, közgazdászok most legújabbban a középlejratú terv keretében a munkavállalási lehetőségek következő távlatait látják:

— Még mintegy 80 000 új munkahely megnyitása 1975 végéig. Ebből előreláthatólag több mint 65 000 munkahelyet a szakképzett munkajogosultaknak kell betölteniük.

A szakképzett munkaerőnek viszont még 1969-ben is csaknem 33 százaléka volt munka nélkül Vajdaságban.

A statisztika szolgál legfrissebb adattal arra vonatkozólag is, hogy — ez idő szerint — szűkebb pátriánkból a külföldön munkát vállalóknak 63 százaléka szakképzetlen. Mi több, ez a struktúra növekvő irányzatú, nem utolsósorban a mezőgazdaságból (meg nem) élők egyre tömegesebb jelentkezése miatt a munkaközvetítő hivatalok külföldre irányító tolóablaka előtt.

Talán joggal feltételezhetjük, hogy ez a munkaerő 1975-ig zömében hazatér. Vajon a középlejratú terv megtervezésében gondoltak-e kellő mértékben ezekre a kenyérigénylőkre (furcsa: pillanatnyilag potenciális kenyérigénylőkre mintha csak most felnövő generációról lenne szó),

akiknek — meglepő számadatok! — több mint a harminc százalékát női munkaerő teszi, jórészt olyan női munkaerő, amely tíz évvel ezelőtt még csak az otthoni (háztáji) munkában látta szerepét. Ha ehhez még hozzászámítjuk a falusi női munkaerőnek azt a részét is, amely az úkanyáktól egészen addig a pillanatig, amikor egy kis batyu összecsomagolására és útlevel meghosszabbítására szánta el magát, a háziasszonyi teendők érdemét eredendő sorsvállalásban napszámmal növelte — tulajdonképpen új potenciális gyári munkaerőt képvisel majd! Köztudott, hogy a kint lévő férfi és női munkaerő nagy százaléka, betanult munkásként, a gyáripárban helyezkedett el.

A múlt év végén az újévi ünnepekre hazatért munkások részére Vajdaság-szerte fogadást rendeztek. A külföldi keserű kenyér panaszaira ezek az emberek csak elvélve kaptak megnyugtató, biztató választ. A munkába állás vajdasági közleplejratú terve egyelőre — úgy tűnik — még csak lassú röptű távoli kékmadár. Csak kevés helyen, például Szabadkán beszélnek arról, hogy már a közeljövőben mintegy ezer új munkahely nyílik szakképzett munkások számára.

Az 1975-ös évre vonatkozóan nehéz lenne jóslatokba bocsátkozni: a jövőbe kétségkívül — ezt ki kell mondani — a szakképzetlen munkások tekinthetnek legkisebb reménnyel. Ezek közül is a tegnapi mezőgazdasági munkások. Egyébként az egyik nemrég rangos tartományi gyűlekezeten jócskán vegyült zavaró hang abba a kórusba, amelyet mindannyian betéve tudunk: a szakképzetlen mezőgazdasági munkaerő helyzete egyre súlyosabb már csak azért is, mert az embert talán éppen most szorítja ki a gép legdrasztikusabban. Az egyik vitázó argumentáltan beszélt arról, hogy a géptől való riadalom a mezőgazdaságban legalább olyan indokolatlan, mint amilyen indokolatlan az ipari termelésben volt a gépi korszak hajnalán.

A szakképzetlen mezőgazdasági munkaerő-felesleg veszélyének a felismeréséből eredő riadalom még mindig — minden tekintetben a hagyományos tapasztalatokat tartja szem előtt. Nevezetesen azt, hogy a mezőgazdaság hathatós gépesítése teljes érvényű szakkáder kiképzését vonja maga után. Nyugat-európai mezőgazdasági tapasztalatok viszont többek között azt is példázzák, hogy a szakképzetlen munkaerő megfelelő alkalmazásával is el lehet érni magas szintű termelékenységet.

Mármost küztudottak a mezőgazdasági munkások szakképzésére irányuló (legtöbbször eredménytelen) erőfeszítéseink. Vajon mily mértékben helytállóak — lennének helytállóak gazdasági fejlettségünk fokán — az említett nyugat-európai tapasztalatok? Ha nem nélkülözik az általánosítható realitást, vajon mennyiben tudnának bennünket is korrigálni a korszerű mezőgazdasági birtokokon és magángazdaságokon egyaránt?

Néhány év múlva mindenesetre, nem kevésbé szolgál majd értékes tapasztalatul az, hogy a jugoszláv szakképzetlen munkaerő milyen „kisebítést” is jelentett a legkorszerűbb nyugati ipari termelésben. Egy dologért tűzbe tehetjük a kezünket: ha kint dolgozó honfitársaink munkaadóik számára nem valósítanak meg nagy összegű szuperprofitot gyárakban, üzemekben, műhelyekben, nyilván egy percig sem alkalmaznák őket.

Egyszerűen kénytelenek vagyunk elhinni, tudomásul venni, hogy éppen napjainkban érlelődnek az emberi munkaerő — nálunk is sok vo-

natkozásban mindeddig hevenyészve mért — súlyának, valódi értékének új mércéi. Mindeddig a gyárakból elbocsátott, itt is csak, úgymond, kétkezi munkásoknak több-kevesebb sikerrel meg lehetett és kellett magyarázni, hogy ők az eredendő vesztesek, hogy mindennemű szakfelkészültség híján, nem maradhatnak tovább a gép mellett.

Akik viszont lassacskán visszatérnek a nyugati gumi-, konzerv vagy gépgyárakból — a maguk módján talán már vissza is tudnak felelni elbocsátóiknak. Ezeknek az embereknek az értéke, tapasztalata semmivel sem lesz kisebb, mint amekkora az életünkből rájuk rótt — gazdaságilag és társadalmilag egyaránt — súlyos teher.

Életünk jókora karéja Nyugaton. Megüresedett hely családi asztalunknál. Több százezer ember az országból odakint. Új keletű keserűen csípős zsargonnal, a hetedik szocialista köztársaságunk elszórva Franciaországtól Svédorszáig.

Ahány ezer ember, annyiszor, annyiféleképpen elkerülhetetlenül megélni az osztottságot otthon, család, egyén között, álmokban és a valóság perceiben, itthon és odakinn! Mindezt a kenyérért, a pusztá létért, a pénzért, a kalandokért, de egy kicsit az álmokért is.

KITÖRÉS

Vizsgálódásunk, illetőleg riporterri megbízatásunk szűkebb földrajzi határain belül, Szabadka község keleti határhelységeiben: Hajdújárás, Ludason és Noszán a külföld nemcsak családok és emberek közé ütött éket. E települések évszázados kérge a tatárjárás és törökdúlás óta úgyszólván csak most pattant fel első ízben. Éspedig olyan nagy felszabadító erővel, hogy a társadalmi alvadékából kitörni vágyó élet — ha egyelőre nemkívánatos messzeségbe, határainkon túlra irányuló erecskében is — most már szabadabban mintázhatja a maga természetes formáját, alakváltozását.

Az utas, a nemzetközi úton Horgos felé tartva, Palicstól négy kilométerre pillantja meg a Ludasi tavat. Nyáron enyhe mocsárbűz lengi be a környéket. Ilyenkor a környékbeli ebek több kilométer távolságból is megérik a némely nyarakon tonnaszámba pusztuló halállományt. Minél több víz kipárolog a tó medréből, annál nagyobb hévvel pattognak ki a metángáz buborékai a nádas ligeteiben. A néhol több méter vastag üledék a mocsár őslakóinak nyomait a hiányos történelmi feljegyzéseknél is közönyösebben őrzi. Mégis, az akkori egyházi személyek, barátok hagyatékából tudhatjuk meg, hogy a tatárok elől menekülő lakosság a Ludasi tó nádasában keresett menedéket. Ez ismétlődött meg a török időkben is. A makacs nincstelen adóköteles gyakran úgy mentette meg irháját, hogy napokon át a víz alá bújva, nádszálon keresztül vette a levegőt. A tó egy szigetét Rózsa Sándorról, a betyárról nevezték el. Nyilván szerencsétlen óráikban a szegénylegények ugyancsak itt kerestek hálás menhelyet.

Ez az életigenlő, gyakran szinte ellenállási mozgékonyság, rebellis magatartás, elhaló hangú legendája már csupán a környéknek. Az utóbbi száz évben viszont — Ludas szinte meg se moccan.

Nem sokkal nagyobb távolságokig terjednek a Ludasi tó körül a fent nevezett, bennünket érdeklő települések, mint amilyen távolságból

megszimatolják a mocsár bomlasztó szagát az ebek. A tó közepén, mintegy 500 holdnyi területen nyújtózik észak-dél irányba: tőle északra, a mai Hajdújárás területén a múlt század végén még futóhomok suprikálta az itt-ott talajba kapaszkodó ballangót, másodrendű füvet és legelőt. Szinte tíz méter határsávban változik meg a talaj, a föld a tó északi csücskénél. Itt — a ma már aranyat érő homok — hirtelen fekete humusszá sötétül, hogy csak a természet szeszélyének engedve hagyjon ismét homokfoltot a nádastól keletre eső noszai településen.

Kezdetben — a gazdag őskori települések, itt-élések gazdag leletei, nyomai a számunkra ezúttal érdektelenek! —, már a törökidő után: vala a „feketeföldi”. Elszórt tanyáiból kétszáz évvel ezelőtt tömörül faluvá a nevét már akkor meghazudtoló Ludas puszta, Szabadka királyi város tizenkét pusztáinak egyikeként.

A mai Hajdújárás (Hajdukovo) későbbi keletkezésű, a homokterületről kapta a nevét, amelynek egy részét a múlt század végén erdősítették. A futóhomok megzabolozásával szelidül a táj; talajba dugják az első szőlőültetvényeket, a legelőket pedig feltöri az itt letelepülő lakosság.

Így alakul ki a századfordulón a Ludasi tó környéki települések mai képe. Ludas puszta (Supljak) — feketeföldjével — elsősorban búza- és kukoricatermő része lesz a községnek, míg Hajdújárás elsőrangú szőlő- és gyümölcsstermesztő vidékké fejlődik. Nosza település termőföldjének homoki részén megterem a jó nedű, feketéjén pedig bőségesen adakozik (vagy inkább adakozna) ugyancsak a kukorica, búza és a többi jellegzetes gabona, takarmány.

A három Ludasi tó környéki településen mintegy ötezer háztartásról vezetnek számot. Noha a három település közül Hajdújárás az utóbbi tíz-tizenöt évben szemmel látható fejlődésnek indult, a múlt századi adatok tanúságtétele szerint, a vidék lakosainak száma az elmúlt száz évben alig növekedett valamit. A régi Supljak lakosságát — a jó termőföld ellenére is — gazdasági, társadalmi körülmények tizedelték meg.

Számunkra ma már kegyveszteti adatként szolgál, hogy Ludas 1832-ben érte meg virágkorát, amikor is iskolát és templomot, 1862-ben pedig állandó lelkeszséget (akkor kétségkívül: lelki fókusz) kapott. A falu művelődési otthona újabb keletű. Amikor századunk negyvenes éveinek végén hősi lendülettel tető alá került ez a messze környéken legszebb épület, traktor meghajtotta áramfejlesztő szolgáltatatta a városi világosságot az egybegyűlt nagyérdemű falusi, szövetkezeti közönségnek, amely színdarabnézéssel avatta fel a kultúrának ezt a sokkal újabb templomát.

Ludas tiszta, takaros római katolikus templomába ma is elzarándokolnak a hívő lelkek, a művelődési házból pedig végül is szövetkezeti fellegvár, traktorállomás lett, miután az épületet már előzőleg alaposan elnyűtték a katonai előképzősök, meg az éveken át a helyiségeiben tonnaszámra elraktározott műtrágya. Ebben a most már hajdani művelődési házban kapott helyet az akkoriban még szerény, mindössze egy-két száz címszó erejéig összehozott könyvtár. A szobácska, ahol elhelyezték és ahova gyakran öt-nyolc kilométerről is eljött az olvasó könyvet kölcsönözni, csakhamar más célokra kellett.

Ludasnak azóta sincs könyvtára, a könyvállomány pedig elkallódott.

Ha hinni lehet abban, hogy egy közművelődési, közéleti vagy bármi-

nemű góc (akár egy művelődési ház vagy egyéb tevékenységekben is jeleskedő iskola, tanintézet, népegyetem stb.) a legeldugottabb és legelmaradottabb helységben az emberi együvértartozás halvány szikráját még a legönösebb és legközömbösebb egyénből is képes kipattintani, akkor ennek az ellenkezője is sok igazságot tartalmaz: csak az az ember „társadalmatlanodik el”, akinek (netán társadalmi-történelmi múltú) közömbösségére közömbösség a válasz.

A tanyák (Ludas tulajdonképpen erősebb tanyaközpont) és a házak közötti sok száz méteres, néha több kilométeres táv jelenti azt a potenciális, embereket egymástól eltaszító (elidegenítő) fizikai-földrajzi, évszázados következményeiben pedig már társadalmi rugót is, amely éppen a modernebb közösségekben való társadalmi feloldást gátolja.

A Pannón-síkság földhözragadt népe a közelmúlt néhány évtizedében is ilyen kényszerű egymástól való eltaszítottságban élt. A nagyobb társadalmi megrázkódtatások korában például a zendülés, a lázadás, a sztrájk kiérlelt gondolata, érzete szinte valóban fizikai akadályokba ütközött. Nem ritkán a tanyák, falvak közötti hosszú kilométerek következtében veszített lendületéből, elszántságából, egyszersmind az emberek közötti lelki-szellemi rezonanciájának erősségi fokából (például a gyengébben szervezett vagy a csak ösztönös aratósztrájkok sorsa).

De kinek is lett volna érdeke az elmúlt évszázadok folyamán meghazudtolni, legyőzni ezt a már-már fizikai törvényszerűségek képleteivel is érzékeltethető lelki-szellemi, mentális jelenséget? Csak szűkebb területen maradvá: még valamikor a törökdúlások idején a ma Szabadkának nevezett nagyon kis városban (várban) a lakosság szinte napjában változott, cserélődött, amit ma migrációnak nevezünk. Ki hiszi például, hogy a Ludasi tó környéki lakosság ősei a tatárjárás előtt is itt éltek? (Šupljakot már 1335-ben Ludasegyház néven emlegetik.) A ludasiak viszont száz-kétszáz esztendőre visszamenőleg a faluból valóknak tudják őseiket.

Félreértés ne essék! Semmi szándékunk holmi — a háborúkon és feldúlásokon alapuló — új elmélettel determinálni egy mentalitást, ami tanyavilágunkra egyébként nagy általánosságban jellemző. Hiszen nem téveszthetjük szem elől a legfontosabb tényezőt: a falvainkban és a tanyavilágon élő lakosságnak a történelem folyamán kialakult tulajdonjogi viszonyát ahhoz, amin és amiből élt és él ma is: a földhöz, végső soron az egész társadalomhoz. Az egykori Ludas pusztá, az általunk vizsgált területek történetileg leglakottabb faluja (tanyaközpont) századunkban már nem mutat különösebben nagy differenciáltságot a magán-illetve földtulajdon megoszlása szempontjából. A még élő idősebb nemzedékek emlékezete szerint ezen a tájon nem voltak 50–100 holdnál nagyobb földbirtokok (ilyenekből is mindössze néhány akadt), a fősza badulás utáni földreform idején pedig minden nincstelen család földhöz jutott.

Az az 5–10 viszonylag nagy birtok, ahol a falu szegényei a felszabadulás előtti időkben az akkori fogalmak szerint kenyerüket keresték, magát a szűkebb települést a határszéleken mintegy körülbroncsolták. A ma is meglévő, de pozitív értelemben azóta mit sem változó, sőt szemmel láthatóan elsorvadó tömörebb faluközösségekben nagyjából az egyivású családok éltek és élnek még ez idő szerint is.

Ez a lakosság természetszerűen oly mértékben élhetett „háborítatla-

mul”, szélsőséges tulajdonviszonyoktól mentesen a háborúk közötti és előtti időszakokban, amilyen mértékben — ez jellemző minden más hasonló közegre és közösségre — nem „avatkoztak egymás dolgába”.

Ludas falva forradalmunk előtt és után is, zömében a 3—5—10 holdas termelők, „kisgazdák” egyfajta patriarchátusa volt az ilyen közösség minden erényével, de főleg erőtlenségével, az életrevalóság csekély kilátásaival.

A 3—5 holdas parcellák közötti mezsgyekarók — ma sokkal inkább, mint bármikor a föld népének történetében — anakronisztikus-tragikus élettartást kényszerítenek a (magán) kisparasztra. Nevezetesen a még mindig evidens beletörődő (tehát hamis) „elégedettséget” mindazzal, ami pillanatnyilag egy „békés” létminimumhoz éppen csak elég. (A parasztság történetében — érdekes módon — ez sohasem tudott rációfolni a belsőbb parancsú föld utáni vágyra, a vagyonosabbaknál pedig a földéhségre.) Továbbá ugyancsak ennek az élettartásnak dukál az ősi bölcsességű „bele nem avatkozás mindabba, ami a saját mezsgyekarómon túl van — az enyém megsértéséért pedig öltre is megyek!” Kétségkívül, éppen e magatartás fókuszába sűrűsödött az, amit paraszti önzésként emlegetnek. Ugyanitt kell keresnünk az elidegenedés történelmi-emberi mentális mágneses terét is. Az elidegenedését, amelynek eredendő oka, kétségkívül, a mindenkori védekezés és ellenállás volt különböző alakváltozatokban. Ilyetén a legradikálisabb haladó változás (az elmúlt húsz-huszonöt év változásai) ugyancsak olyan kihívó erőnek mutatkozhatott, amilyenek — jócskán félreismervén, vagy eléggé meg nem ismervén — egészen becsületes szándékkal is ellent lehet állni.

Ezek után már csak utalni is elég lesz arra, hogy mindezek a (történelmi-társadalmi eredetű) magatartás-szövevények jelentik azt a legkeményebb parasztdiót, amely a bizalmatlankodó közömbösség héját kérgezi szinte összeroppantathatatlanná.

Sok más, ma már jól ismert ok mellett, a felszabadulás utáni gazdasági és munkaerő-társulás, pontosabban a klasszikus földművesszövetkezet e konok törpeparaszti patriarchátus miatt mondott csődöt Ludason, nem oly gyorsan és végzetesen Hajdújáráson. — Így hát nem kell csodálkozni azon, hogy az ötven-száz év előtti társadalmi tudat, magatartás az elmúlt huszonöt év alatt sem változott lényegesen. Az imént képletesen determinált rezonancia emberek között, ember és tágabb társadalmi környezete között, a ludasi patriarchátus viszonylataiban is evidensnek bizonyul.

A fentebb szóba került szövetkezeti csődnek másik szereplőjét, a sikertelen, éretlen kollektív gazdaságpolitikát sem hagyhatjuk szó nélkül, ha teljes egészében meg akarjuk világítani azt a társadalmi passzivitást, alélttságot (fásultságot), amelyre Vajdaság falvaiban is egyre kevesebb példát találunk, amelyen az 1968-as év valóságos rést ütött Ludason. Köztudomású ugyanis, hogy tárgyalások eredményeképpen, ettől az évtől kezdődőleg ölt tömeges formát a falvak munkaerő-kivándorlása is. Míg hatvannyolcig a nyugat-európai munkaerőpiac majdnem kizárólag szakmunkásokra tartott igényt, addig ettől az évtől kezdve — az elmúlt esztendő aggasztó híreiig — szinte már a felkészültségre való tekintet nélkül szippantotta magába az Olaszországból, Törökországból, Spanyolországból, Jugoszláviából kiözönlő munkáshadat.

Amint tehát a legfejlettebb nyugat-európai gyáripár betelhetetlennek

látszó munkaerőhiánya mércéit, követelményeit, igényeit egyszeriben az emberi izomerő pusztaság igénylésére fokozta le, a felszabadulás óta eleddig nem tapasztalható, egyszerre reménykeltő és lúdbörző szél söpört végig azokon a vajdasági portákon, ahol a másnapi kenyéradag előteremtésének gondja egyenlővé vált a pusztaság létkilátástalanságával.

Ez a szél még most is lankadatlan erővel borzolja fel újra és újra a Ludasi tó környéki fiatalok, huszonévesek lelkét. Közülük egy olyan mezőgazdaságban dolgozó ifjúval sem beszélgettünk, aki már legalább egy hónapig ne járt volna kint „Németben”, vagy akinek legalább egyszer meg ne fordult volna fejében a „szerencsét próbálni” gondolata.

Szerencsésnek mondható-e az a körülmény, hogy a mai huszonéves parasztfijak tudatilag (aktívan) még nem élhették meg az elmúlt húsz év valamicskét változó változásait a šupljaki tanyavilágban és a hozzá hasonló passzív vidékeken? Ők már úgyszólván „beesültek” az állapotokba. Számukra lezárt tény volt a kollektivizálás csődje ezen a vidéken. (A jelenlegi egyetlen szövetkezeti üzemrészleg — amely már csak „testileg” van jelen ezen a településen, amely csaknem kizárólag a gyengén menő kooperáció által tart fenn kapcsolatot Ludas lakosságával — iskolapéldája a szövetkezeti elidegenedésnek a közegetől, amelyben létrejött.) A földreformmal a falu patriarchátusa látszólag még inkább tömörült, megerősödött. Ezzel magyarázható, hogy a beszélgetések korában az új földtulajdonos, akinek életében először mértek ki földet a falu határában, fenntartás nélkül maximumos szomszédja oldalán szidta a népbizottságot és a komisszáriusokat, akik a tehetősebbek padlásán, istállójában, szemétdombján kutakodtak felesleges gabona után, sokszor nem eredménytelenül. Ezen a gyakran feltétel nélküli szolidaritáson (a még tegnapi csekély napszámot adó gazdával) látszólag semmit sem csorbított ismét csak a tegnapi napszámot kijutó nehezebb sors. Neki természetesen kukoricakenyéren kellett megélnie ezeket az éveket, míg a tehetősebbnek mégiscsak maradt annyi, hogy szalonjához továbbra is magasra kelt cipőből szegjen a terített asztalnál. (Ez a „kishitűség” nem hangzik naivul annak, aki ismerte a különbséget: jókora szalonján, vagy csak kukoricakenyéren aratva bevárni a boldogabb időket. E sorok írójának egyik ludasi gyermekkori barátja adatgyűjtésünk folyamán felidézte, hogy akkortájt a szomszédok fehér kenyérének láttán meghasadt a szíve. Ez a fiatalember ma gyári munkás. Két rossz közül kellett választania: a szakmány — szőlőmunka évi bérbe — és a hét-nyolcszáz dináros havi kereset között. Kiszámította, szinte „osztályöntudatos” pedantériával, hogy akinek akkoriban fehér kenyéret gyermeki szívvel irigyelte, annak a szőlőjét művelve jóval később, potomon áron adta el munkaerejét. Pontosan kiszámította, hogy ő, mint szakmányos, az általa szakmányban művelt egy hold szőlő tiszta jövedelméből még az egynegyedét sem kapja. R. F., ma hajdújárás illetőségű gyári munkás elégedett elégedetlenséggel sommáz: — A gyári keresetből csak tengődhetem a családommal, de a szakmányból még ennyire sem futná. Annak a ludasi „fehér kenyeresnek” soha többé nem dolgoznék...)

Az ismét harsányabbá vált társadalmi megosztottság akkor következett be ismét, amikor a lakosság legszegényebb rétegének egy részét már meg lehetett nyerni a szövetkezet számára. Az isten előtt egyenlő emberek jószomszédi viszonya csakhamar fatális fordulatot vett. Nemcsak

ismerősök, de rokonok, testvérek találták magukat a némelykor szó szerint barikád két oldalán; egyfelől a szövetkezetiek (mint szomszédok, emberek, testvérek), másfelől pedig azok, akik a nem sokkal nagyobb meglévőségükkel hallani sem akartak a társulásról.

Az arról a korszakról szóló, pán-paraszti romantikától, nosztalgiától mentes krónikákból, irodalmi művekből is megtudhatjuk, hogy sok vajdasági faluban az ötvenes évek táján a szövetkezetiek és nem szövetkezetiek nyílt vagy több-kevesebb képmutatással leplezett ellenségei, meg nem tűrői voltak egymásnak. E sorok írója akkortájt egy távoli tanyáról járt a városba iskolába. Az úton a mellette szekéren eldöcögő szomszéd csak azért nem invitálta fel a kocsijára, mert még álmában sem, egy percre sem felejtette el: „Ez szövetkezeti!” — Nem kétséges tehát, hogy a felszabadulást követő szövetkezeti mozgalomnak, helyesebben, társadalmi-gazdasági mozgalom környezethatásának talán legszégeylenesebb foltja az emberek közé ilyen fatálisan, legtöbbször mindössze pár holdnyi föld, egy ló vagy egy tehén különbözőségéből eredő intolerancia volt.

A súlyos gazdasági és emberi megpróbáltatásoknak mintegy tíz évét foglalta le ez az időszak, míg végül is a be nem vált kollektivizációs eszmék erőtlen ludasi talaján a szövetkezeti mozgalom tiszta búzája és konkolya szóródott szét. A pillanatnyi vesztes a szövetkezet lett, ahonnan, beadott pár holdacskájukkal együtt kiszállingóztak azok a családok is, amelyek később — a lehetetlen adókötelezettségek és a 2—5 hold földdel járó sikertelen vívódás közepette — még inkább elvesztették lábuk alól a tisztességes megélhetés talaját.

Ha egy megfelelő vezetői és szakmabeli káder hiányában, valamint az ismert, általunk is érintett paraszti magatartás következtében elerőtlenedett szövetkezetet mindjárt az elején túlhaladták volna az egyre korszerűbb agrotechnikai és agrárpolitikai követelmények — akkor ennek a gyakran fejvesztettségé vált sürgetésnek érzete, felismerése egyenesen istencsapásként hatott volna a pár holdas magánparasztra, de a szövetkezetnek háttal fordító apró földtulajdonosra is.

Ha ez idő szerint a már pedáns (tehát a legújabb agrotechnikai vívmányokat is felhasználó) olyan-amilyen rentábilis mezőgazdálkodásnak mintegy 7—8 hold jó minőségű föld az alsó határa, akkor még tizenöt évvel ezelőtt is jóval nagyobb parcella kellett ahhoz, hogy egy közepes család kizárólag a maga gazdaságából éljen meg. Be kellett tehát következnie annak, amit csak kevesen láttak előre Ludason: a megélhetési feltételeknek újbóli kiegyenlítődése, létminimumra való zuhanása volt szövetkezetesek és a szövetkezeteken kívül maradottak portáján egyaránt.

Mondogatják is Ludason az akkoriban „besült” szövetkezetiek: „Megfordult a kocka!” A maguk módján, igazat beszélnek. Csak néhány évre rá, amikor a faluban mégiscsak gyökeret vert (nagy tervű káderpolitikát, szegény sorsú gyerekek ösztöndíjazását, különböző művelődési rendezvények, társadalmi akciók szervezését, támogatását magára vállaló) termelőszövetkezet felbomlott — a napszám, mint annak a kis meglévőségnek szükségszerű egzisztenciális kiegészítője, mindinkább kijárt azon családoknak is, amelyek elváltak a maguk kis földjével, kertjével, jószág tartásával.

Tudunk olyan ludasi szegényparaszti nagycsaládról is, amelyben a kollektivizáció idején öltre mentek azokkal a családtagokkal, akik „el-

adták magukat a koministáknak”, vagyis kicsinyke földjükkel — vajon mi mást tehettek volna? — betársultak a közösbe. Nem sok idő múlt el, és már a legkonokabb „magánosok” közül is sokan belátták, hogy 5—7 hold szántóföld adóterhét emberi váll (modern agrotechnika alkalmazása, tehát magasabb termelési szint hiányában) nem bírja el. Sokan közülük szívesen betársultak volna az akkor már nem létező szövetkezetbe is.

Ezen a helyen kell elmondanunk, hogy a Ludastól pár kilométerre északra fekvő Hajdújárás (egy időben egyetlen, a ludasiéval közös termelőszövetkezet volt) valamelyest előnyösebb adottságainál fogva elkerülte ugyan ezt az általános, társadalmilag is megrekedő, visszazuhanó nivellálódást, de éppen a homoki magánszektor konjunkturális megerősödése következtében (ez a szektor ma 70 százaléka az itteni gazdaságnak) — szembeszökően rétegződő munkabíró lakosságának — nem hivatalos adatok szerint — mintegy 6—7 százaléka az egzisztenciális tönk szélére ment ki külföldre. A maga módján — a ludasi állapotokkal szemben — jellemző az itteni pszichózisra (vagy talán mondjuk úgy, választékosabb közvéleményre, a már-már osztályszínezetű közvéleményre) is, hogy az egészen tekintélyes magángazdálkodók (saját hűtőház, teljesen gépesített gazdaság, családonként több szállítóeszköz stb.) erős konzolidációs ténylevel szemben — a másik oldalon most már majdnem kizárólag a hívándoroltakat tudják. Tehát nem feltétlenül minden napszámost, idénymunkást, kereset nélkülit, csak azokat, akik az itteni (a környéki, de elsősorban a szőlővidéki) munkaerőpiacon „eljátszották” a becsületüket. Magyarán: ők a labilis talajú és kötődésű munkaerő-csőcselék!

A konstatació mindenesetre olyan értelemben helytálló, hogy Hajdújárás elszegényedett lakossága körében, első helyen észlelhető a krónikus alkoholizmus nagyméretű terjedése és ezzel szoros összefüggésben a környéken riasztó méreteket öltő „ok nélküli” öngyilkosság.

(Ha a hajdújárás választékosabb közvélemény megengedi: a fent érintett aggasztó jelenségeknek kielemezhető társadalmi gyökerei vannak. Nem kétséges, hogy a gyökerek részben mondjuk az elmúlt húsz év felemás társadalmi és gazdasági sikereiből, részben pedig az itteni jelenlegi szociális különbségekből, a mai visszás megélhetési, kenyérkereseti viszonyokból erednek.)

Kiegészítésként megjegyzendő: Nosza település (Ludastól eltérően, egy helyi közösséget alkot Hajdújárással) gazdasági, társadalmi képe a másik két helység vegyes jegyeit viseli magán.

Visszakanyarodva a kezdeti korszak földműves-termelőszövetkezetéhez, de ezúttal mint a gazdasági sikertelenséggel együtt elúszott kulturális és kéadernevelői, végső soron népmozgalmi, népnevelői lehetőséghez — sommáznunk kell, hogy például Ludason éppen ez a korszak volt az első esély arra, hogy szétfeszítsék a — mint láttuk, hamis — patriarchátus szellemi-lelki abroncsait.

Akkoriban forradalmi akciónak számított egy ilyen faluból seregnyi fiatalot összetoborozni továbbtanítás céljából. Ludasnak és Noszának — a hajdújárás helyzettől eltérően, ahol már csak a falun áthúzó nemzet-

közi út is összehasonlíthatatlan előnyt jelentett és jelent még ma is — soha nem volt saját értelmiségije. A szövetkezetet, gazdaságán kívül, sok más egyébvel falták fel saját gyermekei. Az egyik ilyen átszervezési (szétszakadási) krízis után a tucatszámú ösztöndíjas diákok szélnek eresztették. Tanúságképpen, e sorok írója az egyedüli, aki ezek után sem hagyta abba az iskolát.

A csirájában elfojtott elemi szellemi kitöréskísérlettel azóta még csak megpróbálkozni sem lehetett. A tanítókat kivéve, akik nem tehetek, és még ma sem tehetnek csodát az ilyen szégyenletesen elmaradott vidéken. A maroknyi idegen értelmiségi a kátyúba jutott szövetkezet törött tengelyű kocsiján hagyta el a falut. Ezek után már csak a „nemzet napszámosai” jártak ki a faluba a jövő nemzedékét betűvetésre tanítani. Talán nem mellékes kihangsúlyozni, hogy ezek az értelmiségiek is csak kényszerű vendégei voltak a település iskoláinak. A ludasi patriarchátusnak azelőtt sem volt, de most sincs olyan anyagi-szellemi-lelki ereje, amely a műszaki és humanista intelligenciának akár csak egy kis képviselőjét, ütőhadát is ki tudta volna, illetve ki tudná nevelni. Amit néhány napján akar valaki magyarázni ennek a népnek, még ma is csak községi távolságból kénytelen ezt megtenni. A szocialista szövetség helyi választmányának elnöke is ideiglenes letelepedőként, a falu kevés számú iparosainak egyikeként segített kiharcolni a közelmúltban — a vilányhálózat kiépítését leszámítva — a település legjelentősebb háború utáni közlétesítményét, a falut Paliccsal összekötő harmadrendű betonutat.

Ludas lakossága még csak tíz évvel ezelőtt sem tudta, mi az a gyári munka. Mozielőadás mindössze néhány tucatszor volt az elmúlt negyedszázad leforgása alatt. A település egészségvédelme semmivel sem fejlettebb ma, mint a háború előtt volt. Boltja van, mert itt a régi időkben is volt már rövidáru-kereskedés.

Egészen az utóbbi időkig, a ludasiak számára a tizenöt kilométer távolságú községi gócpont, Szabadka, lényegében csak mint piac létezett. A felszabadulás óta több kisdíák nekivágott a palicsi nyolcosztályos iskolába (Ludason csak négy elemi van), illetve a szabadkai középiskolákba vezető útnak. Néhány kivételével azonban, számuknak egy lett a sorsa: visszaesés az apák foglalkozásához. Mindenesetre, a legkézenfekvőbb ok a kimagyarázkodásra, a megcsorbult önérzet mentiségére is: a nagy távolság az iskoláig és az eredendő tehetetlenségnek vett gyenge tanulmányi előmenetel. „Hiába, nem a mi számunkra találták ki azokat a magasabb iskolákat!” — mondogatják a szülők, s oly meggyőzően mondják, hogy ezt gyermekeik még mindig kénytelenek elhinni nekik. Mondják, és ennyiben hagyják a dolgot. Így tették, amióta az eszüket tudják.

Mondani sem kell, hogy ilyen zártság, örökös visszahullás következményeként a Ludasi tó környéki fiatalok a legegyszerűbb szakmák kitanulásáig sem jutottak el. A ritka kivétel ez esetben is erősíti a szabályt, de ez a különöc igazságú ritka kivétel meglepő dolgokkal szolgál. Például egészen az utóbbi időkig beteljesületlen vágyról, hogy a puszta embere meghódítsa magának az ezer titkokat őrző gépi világot. Az igazság kedvéért: ez idő szerint ritka is az a már valamelyest rátermett fiatalember még egy olyan mindentől félreeső tanyaövezetben is, mint amilyen az általunk vizsgált, hogy ne lenne valamilyen motoros járműve.

Nem annyira a változó életszínvonal szempontjából szembeszökő tények ezek, hiszen manapság az ötven köbcentis motoros jármű semmivel sem különb, mint még csak húsz évvel ezelőtt volt a közönséges kerékpár. A csodálnivaló a pusztai emberek sokaságából egyszeriben kipattanó motoros-szakértelem, az a szinte titokzatos eredetű képesség a legeldugottabb tanyákon, hogy a föld kélkezi igása csak úgy mellékesen megreparálja beteges féltéssel gondozott járművét. Ez a pusztai vadvirágú parasztképesség ma már tömeges lelemény. Alig írástudó földműves otthonában — nem ritkán — valóságos kis műhelyre bukkanhatunk, még ott is, ahol nem gépesített földművelés hozta szükséglet az ilyesmi. Adatgyűjtésünk folyamán alkalmunk volt megismerkedni egy, az ottani tanyavilágban ezermesterséget folytató földművessel, magángazdálkodóval, aki már szomszádei számára is készített saját maga tervezte és kivitelezte villany-kukoricamorzsolót. Itt, a ludasi-ostorkai határban, K. P. parasztember banyakemencés, de esztergapaddal, fúrógéppel felszerelt műhelyében, nehéz napi gürcölések után, késő éjszakába nyúlóan világít a pusztába is kikigyózó villany. A magaszerkesztette villanymorzsoló, körfűrész, villanydaráló — mindez csak egy számon nem tartott, névtelen zsenialitás hobbyja. Szakdiplomás mérnöki teljesítményként is megdicsérendő teljesítmény.

K. P. mégsem kerülhetett el a tanyavilágból, itt tartotta a föld mágnesese, a föld népének őseitől öröklött névtelensége, eleve szegett szárnya. A parasztmérnök idősebb fia, R., miután elleste és eltanulta apja szakmáját, többé már nem mutatkozott hajlandónak a tanyához kötni életét. Jelenleg katonai szolgálati idejét tölti, de honpolgári kötelességének teljesítése után — leveleiben is gyakran fogadkozik — ismét felkeresi azt a gyárat Németországban, amelyben még egy évvel ezelőtt — a parasztfiú kiváló képessége folytán — egy nagy automata gépen dolgozhatott. Ennek a hatalmas, modern káprázatú külföldi munkacsarnokot megízlelt parasztleánynek, szűkebb honából nézve, szinte évszázadokon túllendülő tervei is vannak: ha itthon nem kap becsületos munkahelyet, Németországba kimenve, külföldi munkavállalásával egyidőben, ott kint beiratkozik a műszaki egyetemre is.

K. P. parasztleány az is kamatoztatja majd, amit az apa egy életen át elmulasztott az elátkozottak pusztáján.

Való igaz azonban, ha egy idevalósi családból valaki már csak jegykezelői állást is kaphatott, mondjuk a szabadkai közlekedési vállalatnál, ez untig elég volt ahhoz, hogy előbb-utóbb az egész család búcsút intsen a falunak. Főleg a tanyákról költözködött el néhány tehetősebb család. A szegényebbek arrafelé húzódnak (húzódónak), ahol, amerről munkalehetőség kínálkozik. Nem csupán a véletlen dolga, hogy a ludasi kandidánsok egytől egyig beváltak mint jegykezelők, sőt, mint buszvezetők. Itt ugyanis minden különösebb iskolai végzettség nélkül kamatoztathatják elszántságukat, hogy a földmunkán kívül egyébre is képesek.

Az errevalósi ember eredendően a földre — ha nem a saját, akkor más földjére volt utalva. Képességei, mint az imént is megcsillantottunk egy példát, csalókéak, azaz nem kellőképpen ismertek. Ha például a mintegy százötven hajdújárású beutazó gyári munkás, más sorstársaikkal együtt, a „kétlakiak” listáján, nevezetesen a „nem teljes kapacitású” iparban dolgozóknak a listáján van, ennek korántsem az a magyarázata, hogy nem teljes munkaerőt képeznek. Munkabírásuk

megosztottságának szociális okai ismertek: ezek az emberek kenyérüknek csak egy részét keresik meg a gyárban. A másik részét plusz munkával, otthoni vagy napszámosi kiegészítő robottal kell előteremteniök. — Erejük kapacitásának, akárcsak ötven—ötszáz évvel ezelőtt, a maximumig kell feszülnie ma is, hogy megélhessenek. És észtájuk, felfogóképességük — ugyancsak évszázados tunyaságú, ha úgy tetszik, évszázados pihentségű, olyasféle, mint a természet trágyázta ősi feltöretlen föld. Csakis ezzel az ő mentális „tabula rasá”-jukkal magyarázható meg, hogy szinte már valóságos tudományokat (pl. gépjavítást) szinte egyik napról a másikra elsajátítanak, vigyázat: minden iskolai felkészültség nélkül, gyakran gyászosan tompa közegekben.

Mindez azonban még mindig csak felszín alatti mozgás. Lomha, százszor, ezerszer visszahőkölő falusi, tanyavilági tessék-lássék elindulás a kiskapuig, hogy a határ mérföldköve aztán fejbe kólintsa már csak a portájukon túlmerészkedőket is. A vidék munkalehetőségeinek elvékonyodása a környék specifikus és a vajdasági mezőgazdaság általános stagnálása következtében — errefelé mindeddig inkább csak belső, önkörű kiútkeresésre készítette az embereket. A föld maradt ugyan továbbra is a támpont, a homok vagy humusz becsülete mégsem tarthatta magát tovább. A társadalmilag juttatott földtől — az adó terhe alatt — már nagyon sokan megváltak. Szükségszerű kenyérkereseti lehetőségként ekkor került ismét előtérbe a napszám, az idénymunka a falu határán túl levő mezőgazdasági birtokokon. Emellett még csak egynémely kenyérkereseti lehetőség kínálkozott, mint amilyen a földmunkások gyakran sikeres kirándulása a helyi (magán) építkezési helyekre, a kucepkodás, svercelés stb.

Mi más lenne ez — a mezőgazdasági termelékenység jelenlegi szintjét, tehát újratermelői, tehát akkumuláló, tehát fizetési képességét ismerve —, mint évek óta tartó aggasztó erősségű talajjngás? Szabadka község nemzeti jövedelmének csak mintegy harminc százalékát adja a mezőgazdaság, viszont a munkabíró lakosságnak még mindig a fele, vagv még ennél is nagyobb hánvada földműveléssel foglalkozik.

Tehát tudnunk kell, hogy a földműves lakosságnak ez idő szerint már nagy hadserege csak névleg foglalkozik földműveléssel, vagy ha tetteleg is — kenyérét semmiképpen sem keresheti meg munkabefektetésének arányában.

Kényszerűen kitörni a megingott talajú földműves, szőlővidéki településekről — ennél soha kedvezőbb, soha még elkerülhetetlenebb alkalom nem *kényszerült* a föld népére, mint a nyugat-európai munkapiac konjunkturális megnyitása!

Hajdújáráson, Noszán a munkanélküliség szelepei tágultak meg, Ludason azonban évszázados kéreg szakadozott fel.

A kitörés arányáról, meg kell mondanunk, a szabadkai munkaközvetítő intézet megközelítő pontossággal sem tájékoztathat bennünket. Az összesen mintegy 7000 lelket számláló három településről — becslések szerint — a munkaközvetítőben számon tartott 60 kivándoroltnak ez idő szerint mintegy három-négyszerese igyekszik külföldön megkeresni a kenyerét. Egész családok vannak kint Németországban. Sok családnak nem is egy tagja rakott tarisznyájába hamuban sült pogácsát. Az összkép valami általános mozgósításra hasonlít. Szinte meg sem említhetünk olyan családot, rokonságot, amely nem képviseltetné magát a nagyvi-

lágban. Ezek az emberek tíz évvel ezelőtt még álmukban sem találkoztak ezzel a világgal.

Essen, Stuttgart, München, Bremerhaven — olyan városnevek, amelyek ma már semmivel sem hangzanak idegenebbül Szabadkánál, Belgrádnál vagy Zombornál. A távolsági különbségek sem számottevők már. — A ludasi, a noszai isten háta mögötti tanyák embere Szabadkára se látogat el többször, mint amilyen hirtelen elhatározással Nyugat-Németországba indul.

A KITÖRÉS ÁRA

Úgy tűnik, kalkulációra még gondolni is korai lenne. Amilyen mértékben világosak a földindulás okai az általunk vizsgált településeken, legalább olyan nehéz lenne megjósolni, kinek, minek terhére írandó az elkövetkező időszakban a munkaerő-kivándorlás költséges számlája. A mezőgazdaság adósodik-e el fiainál, vagy fordítva, esetleg kölcsönös nagy adósságban idegenednek el egymástól ember és föld.

Míg ugyanis a gyáripár többé-kevésbé máris ki tudja (tudná) mutatni a szakképzett munkások, mérnökök, tervezők nagyszámú kivándorlása okozta veszteséglistát, illetve a szakképzetlen munkástömegek elvándorlásával „szerzett nyereségét” — addig a mezőgazdaságban aligha tudja valaki is megmondani, milyen oldalra billen mindinkább a mérleg. — A következők néhány szövevényét markánsan példázza az általunk vizsgált mezőgazdasági, szőlő- és gyümölcsstermesztési terület.

Hajdújárás, kétségkívül, a munkaerő-kivándorlással egyenes arányban növekszik a munkaerőhiány. A következmények egyre aggasztóbbak. Az egyébként is csekély arányú társadalmi szektorhoz bizalmatlan a még rendelkezésre álló munkaerő. Itt már, közismerten, évek óta alacsonyak a keresetek (napszámmal egy hét alatt meg lehet keresni az itteni idénymunkás havi járandóságát)! Ugyanilyen nehézségek jelentkeznek a magánszektorokban. Igaz, ezek részben más természetűek, különösen akkor, ha a magánszektort csak annak jelentkezési arányában emlegetjük, amilyen arányban idegen munkaerővel végezteti el egy-egy gazdaság az egész éven át tartó munkát. A hajdújárás magántermelő néha tíz-tizenöt napszámot is alkalmaz. A munkabér ez idő szerint megüti a 100—120 dináros napszámot. Ilyen kedvezőnek tűnő kereseti lehetőségek ellenére a napszámomunka — mint kétségtelenül nem szocialista kereseti kategória — soha még nem járt olyan létbizonytalansággal, kenyérkereseti véletlenszerűséggel, mint manapság. Ugyanis a szőlőmunkáknál a napszámot nem lehet „halmozni”, azaz a „szezon” nem okvetlenül jelent nagyobb kereseti lehetőségeket. Az itteni munkák mindig egyidejűek, a nyitást, a permetezéseket stb. az egész vidéken (azonos időjárás viszonyok kényszerű sürgetésére) egy és ugyanabban az időpontban kell elvégezni. Mivel egy munkás egyszerre még kétfelé sem szakadhat (de egy életen át halálbiztosan hétrét görnyed ebben a munkában), amit elvégez az egyik helyen ma, holnap már elkésne vele másol. Ez a kényszerű örökös egyidejűség — szakmányok vállalása esetén még jobban leszűkíti a kenyérkereseti teret, az évi bért.

Különben a napszámnak, mint az újraéledő szegényemberi kereseti forrásnak, illetve mint a munkáltató módszerének általános elterjedése,

nem kellene, hogy a jövőben elkerülje figyelmünket. Meg kell ugyanis mondanunk, hogy a felszabadulás után belevitt humanizmus, a társadalmilag szorgalmazott 8—10 munkaóráig terjedő napszak — ma már csak illúzió. A munkaidő és a munkaerő igénybevétele legjobb esetben kölcsönös megegyezés eredménye, azonban a napszámnak, jól tudjuk, ősi arany szabályai vannak: — Nemlátomtól vakulásig!... És ha már egyszer arany szabály — arany szabály az a szocialista falu munkapiacán is. A társadalmi szektorban megvan a feltétele és lehetősége annak, hogy a norma túldolgozását a befektetett munka arányában fizessék ki. A privát munkaadó „természetesen” nem ismerheti el alkalmazottja munka szerinti részesedését.

Egy dolog bizonyos: az arany szabályú napszám időszakos megélhetési forrásától mindinkább elmenekülő, és a tisztább számlájúnak vélt külföldi munkahelyre ácsingózó föld népe — ebben a menekvésében — nem az öngazgatású társadalom kenyértájainak fordít hátat. Menekülve tiltakozik az ellen, ami nem öngazgatású (és végső soron, nem szocialista) ebben a mi közösségünkben.

A gabonatermő ágazat (Ludas, részben Nosza) törpeparaszti, kistermelői csődjéről fentebb már részletesebben beszéltünk. Közgazdaságtörténetész feltérképezhetné: vajon milyen részesedéssel falta fel saját gyermekeit a kollektivizáció egyfelől, és milyen arányban gátolta a vidék — mint láttuk — eredendő patriarchális struktúrája a kezdeti szövetkezeti mozgalom vitális átfejlődését a jelenleginél számottevőbb gazdasági és társadalmi tényezővé másfelől, amikor is — erre számos példa van Vajdaságban — az erősebb konkurens (a termelékenyebb társadalmi szektor), illetve a meggyőzőbb erejű kooperáció társadalmi és magánszektor között, sikeresebben áttöri a mezőgazdasági (társadalmi, kulturális) elmaradottság átkos hangfalát.

Itt ugyan nem halt még ki az ősi szövetkezési (nem szövetkezeti) mód, amikor a szomszédok erejüket (lovukat, szerszámaikat, munkagépeiket) összepárosítva védekeznek nem utolsósorban a lealacsonyító napszámba járás ellen. Akinek azonban nincs kivel és mivel szövetkeznie (tulajdonképpen nincs is miért) annak így vagy úgy, ismét csak napszám jut ki osztályrészüll, esetleg sovány havi, idénymunkási kereset valamelyik állami birtokon, vagy netán bizonytalan kalkulációjú árenda. Főleg (a szinte tünetszerűen Nyugat-Németország felé kacsingató, de még a „szerencse” nyomába szegődésre el nem szánt) fiatalokkal való beszélgetéseink során győződhattünk meg róla, hogy ezek az emberek már minden mást megpróbálnának napszámba járás helyett. Számosan vannak közöttük, akik más csellengő munka híján (hiszen Ludason a földhöz kötődő foglalatatoskodásoknál egyebet ki sem lehetne találni) „hivatásos” orvhalászásra vetették magukat. Halszezonban a tilos és nagyon kockázatos zsákmány néha többet hoz a konyhára, mint a becsületes robot. Az ősi ludasi „hetykelegényi szenvedély”, az orvhalászás ma ismét több együgyű halór-bosszantásnál, jóleső izgágaságnál: a potyka hamar megfől ebédnek, és jutányos áron a szomszédoknak is dukál a sokszor drasztikusan bő zsákmányból.

Marx előtt és után, a parasztember mint jobbágy, mint cseléd, béres és mint napszámos, mindenkinél csalhatatlanabbul érezte és érzi a más földje elidegenítő taszítását. Nem utolsósorban, ez okból vált oly „érték-telenné” erre mifelénk ez a pannóniai humusz.

Előlegezésképpen következő, befejező fejezetünkhöz: A Ludasi tó környéki földtelen, illetve minimális kereseti lehetőség nélkül maradt nép — zömében csupasz egzisztenciális okok miatt keresi fel a számára másoknál százszorta idegenebb nyugat-európai munkapiacot. Még a „természetéhez nem illő” gyári munkapiacot is.

KÜLFÖLDÖN

Írásunk e befejező szakaszában már csak konvencionálisan dokumentálhatunk, több szempontból is alig érdekesebben, mint ahogyan azt például a napisajtó teszi, amely egyszerű információiban tudatja széles olvasótáborával: Az idegenben munkát vállaló polgártársaink leghőbb vágya, a rájuk leselkedő itthoni bizonytalanság ellenére is — mielőbb hazatérni és a megtakarított pénzen „új életet” kezdeni. Ismerjük be, a visszatérőknek, visszatérni vágyóknak ez az itthoniaknál vitathatatlanul lefokozottabb életkörülmények feltáplálta „új életigenlése” — a maga deklaratív szerénységével és igénytelenségével mintha hihetetlenül hangzanék.

Minél inkább megfelelnek a valóságnak az ilyen szerénységek, minél inkább (a külföldön dolgozók iránt szükkeblűnek bizonyuló vámpolitikánk következtében is) elmaradnak az akaratébredések, tervezgetések „csodái” — annál nagyobb bizonyosság jelenünk számára: a külföldi munkavállalás az az emberileg és társadalmilag legtermészetellenesebb kényszer, amelybe nem lenne szabad egy pillanatra sem beletörődnünk.

Szemünknek hízelgő a világtól távol eső tanya irányába tartó hetyke személygépkocsi látványa (— lám, micsoda kecses modern vastáltos nyergeli ma ezeknek a tegnapi istenverte föld rabjainak a pusztáját!). Ludason is látni ilyesmit manapság. Az történt, hogy a tanyai gyerek feltalálta magát a távoli idegenben, néhány hónapi robot után, alig használt gumipatkójú — nagyvilági meseparipát vehetett magának, potom áron! Természetesen, meg kellett tanulnia a kocsivezetést is. Ha még kibír egynéhány évet külföldön, kocsiját vámmentesen hazahozhatja. Ami azonban parasztfiúnak ennél értékesebb és tartósabb osztályrésze, derekasan kiérdemelt járandóság, az mindenképpen a számára évszázados szenzációjú belekóstolás a gyáripari munkába, amelynek során bizonyos szaktudást is szerzett. — De mit is kezdhet mindezzel a mi parasztfiatalunk? Az igazi „csodának” nem a nyugat-európai munkapiacon kellene bekövetkeznie, hanem napjaink munkaodisszeája generációjának hazatérte után, egy, a társadalmunkhoz méltóan revalvált emberi és munkaerő-érték kontinuitásában.

Ugyancsak megtakarított pénzből, a kint dolgozó házaspár talán már két év múlva bebútorozza, háztartási gépekkel is felszereli a távollétében bedeszkázott ablakú családi fészket. A falun is növekvő igény kielégített — de vajon ki garantálja, hogy nem csupán ideig-óráig! A ma megszerzett előny csak folytonos megújulásban eredményezhet tartós életszínvonal-emelkedést holnap és holnapután.

Sajnos, a külföld a rövid lejáratú „boldogulás” távlatát ígéri csupán. Talán éppen ez okból, az odisszea némely következményeivel mélyen belesebzik a föld népének életébe is. Amit a legleleményesebb statisztikák sem tudnak majd soha kimutatni: tisztavirág-életű anyagi hely-

rerázódás ellenében, a külföld számtalan parasztcsalád életébe ütött eresztékszagató éket. A külföldi munkavállalás miatt előzményként vagy következményként adódó gyakori elidegenedés házastársak, családtagok között, a válások, sőt az öngyilkosságok azon szociális dimenzióját formázzák a jelenségek, amelyről még nem igen beszélünk.

Minden gazdasági állapot — emberi sors is, miszerint a (várható) következmények egyedi-emberi problémák jellegével bírnak. A külön-külön töményülő emberi súlyt, kockázatot lenne jó tudomásul venni minden egyes rövidebb vagy hosszabb távú sikernél, meddő sikertelenségnél. Az elkövetkező években dagad tanulságos vizsgálódások, szociális elemzések, társadalmi regények, egyedi odisszeák stb. stb. hatalmas folyamává mindaz, ami ma még csak esetlegességek és véletlenszerűségek ezer meg ezer apró csermelyeként tart azonos irányba.

A Ludasi tó környéki szociális „vízgyűjtő terület” mai talajingásainak előzményeit általános és specifikus idefejlődésükben már kivizsgáltuk. Amennyire viszonylag különbözően alakultak ki a mai állapotok a három településen — most végül olyan mértékben egyértelmű a csermelyeknek a humusz általános szegénységén, meg a homokvidék szociális különbségein kiélesedett hangja.

Ha ugyanis G. O. I. hajdújárás lakos mintegy háromévi kinttartózkodásának állomásán eldicsekedhet vele, hogy a maga, errefelé igazán ritka szerencsés részese arányában „lenyűzött” egy bőrt nyugat-németországi munkaadóról (több helyen megfordult) — E. T. anyagilag korántsem elesett noszai fiatalasszony fél éves külföldi munkakirándulása a gyorsan pergő asszonyi nyelvek kedvenc példázata lett. Eszerint E. T.-nek egyszerűen csak mentő ötlete támadt, hogyan szabaduljon részeges férjétől! A „rossz nyelvek” példálózása mindenestre elterelheti a figyelmet arról, vajon mi minden kényszeríthet ki külföldre egy ilyen stabilabb otthonú asszonyt is? Ottjártunkkor az egyébként sikertelen kérdészködés álcázásaképpen szöveget vettünk a Németország után szemmel látnatoan „lehült” gyermekes anyától, aki kérdésünkre, hogy miért próbálkozott meg a külfölddel, csak a vállát vonogatta. Úgy tűnt, csakugyan nem képes ennél okosabb válaszra.

G. O. I. sokgyerekes szegényparaszti család tagjaként, egészen fiatalon önállósult. Rövid házaselet után elvált feleségével közösen váltak meg szerény meglévőségüktől, a háztól is. A fiatalember úgy érezte, az idénymunka meg a napszám talaja is ingataggá vált a lába alatt. Úgy mond, isten segedelmével, nekivágott a külföldnek. Odakint alkoholgyárban helyezkedett el, és szinte beteges szorgoskodással megtakarított pénzén szódavízkészítő üzem létesített (Hajdújáráson). Helyette azonban ez idő szerint is még unokatestvére vezeti a jól bevált „boltot”, míg G. O. I. újra és újra visszamegy Németországba. Vajon a „szokás hatalmának” lett volna a rabja ez az élelmes ember, hiszen máris biztosítva lenne számára a faluban mindenképpen megkülönböztetett foglalatoskodás, vagy valami más van a dologban? Telhetetlenség, gazdagodási vágy, vagy G. O. I.-nek a társadalmi vérképletében évszázadok óta feltáplált hitetlensége ez elsősorban a sorsnak egy ilyen váratlan jobbra fordulásával szemben? Béres, cseléd ősök tapasztalata, hogy minden, ami „könnyű” szerzemény — csak sült galamb, a boldogulásnak már meghódítottan is könnyen elröppenő kék madara?

Találkozásunkkor (a rövid időre éppen itthon tartózkodó) G. O. I.-vel,

ez a rátermett fiatalember többek között így vélekedett az ő németországi portyáinak sikeréről: „Itthon sohasem vezettem számot arról, mennyi sört iszom meg, Németországban viszont már az ilyesmi is fontos kalkuláció. A cigarettázás napi néhány márka, csak hogy én nem dohányzom, a többi nélkülözhető költségesről nem is szólva...” Értethető tehát: a lemondás mértéke szerint más és más értelme lehet egy és ugyanazon elégségnek egy hajszában... Nem, nem, mint szakképzetlen munkás havi 800—900 márkánál ő sem keres meg többet, csak éppen egy meghatározott módon él, amit itthon még az ő szerény igényei mellett sem nevezhetne életnek. — Kétségtelen, ha G. O. I. az egzisztálásnak egészen az alsó határáig szorítja le ily módon nagyon drága külföldi éveit, akkor ez — elhithetjük — nagyon súlyos tét. Az ő fajtájabeli emberemlékezet óta csak a legalsóbb határt ismerte. Ha a föld nincstelen népe számára az eredendően is lefokozottabbak a valamicske eredményt hozható külföldi munkavállalási feltételek — az összképen kétségtelenül rontó nosztalgiát, az idegen nyelv nem ismeréséből adódó nehézségeket stb. leszámítva is —, ez az áldozathozatal önmagában is sokat mond.

Ha G. O. I. esete szerencsésében, effektivitásában kétségkívül rendhagyó ezen a vidéken — özvegy V. M.-né ludasi fiatalasszony bizonyos értelemben szimbolizálja a parasztnő kényszerű, újfajta szerepvállalását ebben a földindulásban. Mit sem változtat a lényegen, hogy a külföldi munkavállalásra csak azután szánta rá magát, hogy férje a foszfernával, a vidéken fatális szereplésű permetezőszerrel vetett véget önelétének. Özvegy V. M.-nét, tizenkét éves fiával senki sem zargatta az apósék házából, nem szándékozott újra férjhez menni, viszont csakhamar kíméletlenül felszólította a rá leselkedő sors: az örökölt pár hold föld mellett, mostantól mehet napszámba, hiszen a juss, a föld egészében férfi és nem női munkaerőt igényel! Az általunk már vizsgált anakronisztikus kereseti módnál, a föld nincstelen népének önértékét romboló napszámnál már csak a külföld rosszabb (természetesen, a kereseti lehetőség szempontjából előnyösebb).

V. M.-né — szembeszökően sok paraszti háztartás eredendő elkötelezettjének asszonyi sorsát osztván — idestova egy éve külföldön dolgozik. Mint a Ludasi tó környékéről elvándorolt női és férfi munkaerő kilencvenkilenc százalékának — neki sincs semmilyen szakképzettsége. Egy esseni autóalkatrészgyárban szalagrendszerű munkahelyen keresi kenyérét. Havi keresete az az ugyancsak női munkaerőnek dukáló 500—600 márkás átlag! Nem nehéz utánaszámolni: ez legalább ötszöröse az itthoni falusi kenyérkereseti lehetőségekkel mérhető munkaeffektivitásnak, a háziasszonynak és a mezei, háztájinak egyaránt.

Szinte megdöbbenő azonban kutatásunk eredménye: a vidék szelvényében és hosszában maga ez a kereseti lehetőség senkit sem „szédített meg” a külföld számára. Itt egyszerűen nem hallhatunk olyan nő-kivándoroltról, aki nem az itteni kevés miatt, hanem igenis a kecsegtető több miatt ment volna ki külföldre. A férfi munkaerő-kivándorlás esetében talán nem ilyen szoros az okozati egyértelműség, de nem is olyan differenciált, hogy például a gyorsabb vagy éppen könnyebb gazdagodásnak számottevőbb ösztönét, nosztalgiáját, rugóját mutathatnánk ki a kivándorlók, kivándoroltak többségénél.

Végig szándékosan kerültük a háztartási és miegyéb felszerelésekhez

fűződő isten tudja milyen nagy „igényváltozás” dicséretét. Mély meggyőződésünk szerint, nem lenne szabad, hogy a mosógép vagy a hűtőszekrény szegényparaszti jogos igénylése az életszínvonal hazug demagógiájának váljék nimbuszává. Mint ahogyan a mezőgazdaság orvoslása nem kizárólag a traktorok és aratócséplők tömeggyártásán áll vagy bukik, a szegényparaszti életszínvonal sem a hűtőszekrény beszerzésével éri meg minőségi változását.

A ludasi Cs.-ék családja: J., a férj és apa, J., a feleség és anya, valamint tizenhárom éves I. lányuk, mielőtt a Nyugat-Németországba tartó vonatra szálltak volna, szerény családi házuk ajtaját beszegezték, az ablakokat bedeszélték. Majd csak akkor térnek végleg vissza, amikor már elég pénzt összekuporgatnak a családi fészek kicsinosítására, bővítésére, a lakás bebútorozására, talán a háztartás felszerelésére is.

Ha mondjuk ez Cs.-éknél három-öt év múlva következik be, hol tart már majd akkor az a valami, amit jugoszláv átlag-életszínvonalnak nevezünk. A ludasi Cs.-ék családja vajon melyik életszínvonalat „hozzahatja be” ekkorra, s mi történik, ha itt, ezen a ponton ismét csak jó néhány éves késéssel „kezdí újra” az életet (és ezúttal csak a legelemibb anyagiakról van szó, hát a társadalmi, a szellemi, a kulturális előrehaladás)?

•

Hiszen betéve tudjuk!... A mindenkori társadalmak, még a szocialista variáns közösségek eddigi története is azt példázza, hogy egy társadalmi osztály, réteg egyszeri anyagi, gazdasági és szellemi lemaradása csak nemzedékek permanens feltörésének (forradalmi osztálycseréjének) árán hozható be.

Most, a JKSZ elnökségének 21. ülészeke után, a megengedhetetlenül nagy szociális különbségek kiküszöbölésére irányuló erőfeszítéseinkben, mindenképpen számolnunk kell ezzel a társadalomtörténeti igazsággal, még egy olyan, aránylag rövid időszakra terjedő vetületben is, mint szocializmusunk közel harminc éve.

Újvidék, 1972. I. 7.